

**Відділ культури
виконавчого комітету Кузнецовської міської ради**

Громадська організація «Культурний центр»

**“УСПАДКУВАННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАДБАННЯ
ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ”**

Матеріали науково-практичної конференції

Кузнецовськ – 2017

УДК 94(477.8)
М 341

*Випуск книги здійснено відповідно
до Програми розвитку культури м. Кузнецовськ
на 2013-2017 роки.*

За сприяння Кузнецовської міської ради.

Упорядкування
Л.Сніжко

Технічний редактор
В.Власюк

М 341 Успадкування та популяризація історико-культурного надбання Волинського Полісся. Матеріали науково-практичної конференції. – Рівне: Волин. береги, 2017. – 54 с.

ISBN 978-966-416-524-9

У збірнику подано матеріали науково-практичної конференції "Успадкування та популяризація історико-культурного надбання Волинського Полісся".

УДК 94(477.8)

ISBN 978-966-416-524-9

© Відділ культури виконавчого комітету
Кузнецовської міської ради, 2017
© ГО "Культурний центр", 2017
© Видавництво "Волинські береги", 2017

З М І С Т

Передмова	4
О.Федорчук. Історії с. Вараш в біографії однієї із родин	9
В.Міцюк. Дослідження історичних подій с.Вовчецьк Маневицького р-ну Волинської обл. у період II-ї світової війни	13
В.Дашко. Польська освіта на Волині та Поліссі у міжвоєнний період	17
Л.Грекова. Товариство "Просвіта" на Рівненщині: сторінки історії	28
Р.Тишкевич. Хрести, як обереги сакрального мистецтва	35

ПЕРЕДМОВА

Завершила роботу 8-ма науково-практична конференція на тему: "Успадкування та популяризація історико-культурного надбання Волинського Полісся". Дякую науковцям за високий рівень виступів та хорошій аудиторії, що з цікавістю слухала промовців майже три години. Працівники центру дозволили гостинно і професійно сприяти проведенню заходу. А тим, хто вивчатиме наукові праці, опубліковані у цьому збірнику зичу натхнення та пристрасті у пошуках істини. Адже вивчення історії краю – це шлях до себе... І особлива подяка талановитому колективу видавництва «Волинські обереги», що відсвяткували 20-річний ювілей своєї діяльності, на чолі з молодим керівником Власюком Віталієм Валерійовичем, за вкладену працю у збереження наукових доробок, монографій, розуміння і допомогу.

***Лідія Снізко,**
голова громадської організації
«Культурний центр»*

ПРОГРАМА

**VIII-ї науково-практичної конференції
«Успадкування та популяризація історико-культурного
надбання Волинського Полісся»**

18 травня 2017 року, центр дозвілля. 13.00 год.

**Мета: Обмін науковими дослідженнями та практикою
щодо успадкування та популяризації історико-
культурного надбання Волинського Полісся.**

**Розширення особистих комунікацій серед науковців
та практиці з даної теми.**

12.30 год. Реєстрація учасників конференції. Огляд виставки картин Георгія Косміаді та книжкової виставки з краєзнавства.

13.00 год. Відкриття конференції.

Виступи промовців до 15 хвилин:

Вступна частина

1. Художній номер учасників творчих колективів центру дозвілля.
2. Вступне слово, презентація наукових досліджень регіональної громадської організації «Культурний центр». Голова Л.Сніжко.
3. Виступ Верешко Людмили Миколаївни, депутата Кузнецовської міської ради, голови депутатської комісії з гуманітарних питань, дитячої, молодіжної та інформаційної політики з вітанням учасників конференції.

I частина

4. «Історії с. Вараш в біографії однієї із родин». Федорчук О.Д., начальник архівного відділу виконавчого комітету Вараської міської ради.

5. «Дослідження історичних подій с.Вовчецьк Маневицького р-ну Волинської обл. у період II-ї світової війни. Міцюк В.В., учитель історії.
6. «Загарбання території Рівненщини у період II-ї світової війни на основі спогадів мешканців сіл Полонне та Заболоття в після окупаційний період». Присакарь С.С., учениця 11-в класу Вараської ЗОШ №1, науковий керівник Савич І., вчитель історії Вараської ЗОШ №1.
7. «Переплетіння поколінь: українсько-польські відносини на волинських землях». Забродовська О.А., учениця 10-а класу Вараської гімназії, науковий керівник Маслоковська Т., вчитель історії Вараської гімназії.
8. «Польська освіта на Волині та Поліссі у міжвоєнний період» – Дашко В.В., зберігач фондів Сарненського історико-етнографічного музею, член спілки журналістів України.
9. «Товариство «Просвіта» на Рівненщині: сторінки історії». Грекова Л.І., голова Вараського осередку Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т.Г. Шевченка.
10. «Хрести, як обереги сакрального мистецтва» – Тишкевич Р.К., заслужений працівник культури України, директор Сарненського історико-етнографічного музею.
11. «Вплив релігії на вибір професії». Ройко І.М., учениця 8 класу Вараської ЗОШ №3, науковий керівник Шарко Й., вчитель християнської етики Вараської ЗОШ №3.

II частина

12. Презентація Кременецько-Почаївського Державного історико-архітектурного заповідника та його наукових видань. Микулич В.В., директор заповідника та Собчук В.Д. вчений секретар заповідника, доцент кафедри суспільних дисциплін Кременецької гуманітарної академії, кандидат історичних наук.
13. Презентація Музею лісу Костопільського лісгоспу. Івашенюта П.В., директор музею.

14. Презентація Сарненського історико-етнографічного музею та його наукових видань. Тишкевич Р.К., директор музею.
15. Екскурсія «Мій край – моя історія жива» до краєзнавчого музею в Вараської ЗОШ №5. Керівник Зданько Г.

Заклучна частина

16. «Культурний простір Волинського Полісся: виклики сучасності» – Сніжко Л.П., голова регіональної громадської організації «Культурний центр».

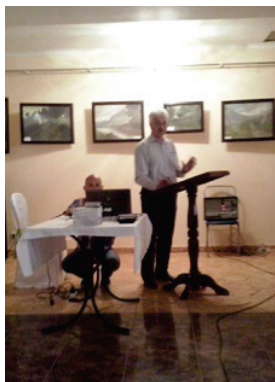
Художній номер. Учні Вараської дитячої музичної школи.

16.00 год. Круглий стіл. Обговорення результатів конференції. Закриття конференції.

*Надія Косміаді (ліворуч)
та Лідія Сніжко.*

Спілкуємося з донькою художника Георгія Косміаді, картини якого презентуються для жителів міста Вараши в рамках VIII науково-практичної конференції "Успадкування та популяризація історико-культурного надбання Волинського Полісся".

Вадим Микуліч, директор Кременецько-Почайівського Державного історико-архітектурного заповідника під час виступу на конференції

Учасники конференції

ІСТОРІЇ с. ВАРАШ В БІОГРАФІЇ ОДНІЄЇ ІЗ РОДИН

З Пашком Василем Олександровичем я познайомилась коли він прийшов співати в хор Свято-Михайлівської церкви міста Вараш.

Народився він у 1948 році у селі Вараш, закінчив Житомирський сільськогосподарський інститут, спочатку працював агрономом на Волині, потім у місцевому колгоспі, закінчив свій трудовий шлях в Кузнецовському тепличному господарстві.

При ближчому спілкуванні виявились дуже цікаві факти історії його родини, які безпосередньо пов'язані з історією села а потім міста Вараш.

Всім добре відомий той факт, що Перша світова війна пройшла і Вараськими землями. Не оминула вона й родину п. Василя. Його **прадід**, Пашко Мирон, був її учасником, втратив на війні зір.

Дід по батьковій лінії, Пашко Максим Миронович (1873 р.н.), довгий час був старостою Свято-Михайлівської церкви. Він опікувався потребами церкви, парафіян, щоб потреби жителів села в релігійних обрядах були забезпечені. Тож прихід п. Василя в хор Свято-Михайлівської церкви зовсім не випадковий.

Баба по батьковій лінії Пашко (Вайсман Лія) Олександра Давидівна (1974 р.н.) була з родини євреїв, що проживали у Старій Рафалівці. Батьки її були проти шлюбу з українцем, але любов перемагає все. Для того щоб взяти шлюб з Максимом вона разом із односельчанами здійснила прощу до Києво-Печерської лаври де прийняла християнство. В родині люблять згадувати кумедний факт, що коли Максим і Олександра проїжджали повз хату її батьків, то вона накривалась рядном з головою, щоб їх не дратувати.

Баба Олександра знала німецьку мову і під час німецької окупації її часто кликали в німецьку комендатуру перекладати.

Батько, Пашко Олександр Максимович (1916 р.н.), був грамотним, закінчив 4 класи польської школи. Так як до 1939 року на вараських землях панувала Польща, та його призвали служити до польської армії жовніром (кавалеристом). Служив у м. Краснік, під Любліном. У 1939 році, коли Польщу окупувала Німеччина, приймав участь у оборонній польській війні. У першій же атаці, коли

*Дід
Пашко Максим Миронович
з дружиною
Олександрою Давидівною*

*Батько
Пашко Олександр Максимович
під час служби жовніром
у польському війську*

вони атакували на конях німецькі танки, їх розбили. Пішки, через Румунію, повертався додому. В Бесарабії був мобілізований радянською Армією на будівництво залізниці. Після повернення додому у 1940 році був обраний першим головою сільської ради.

Після визволення села від німецьких завойовників советами був призваний до червоної армії, закінчив війну під Кенігсбергом, був нагороджений орденом «Червоної зірки».

Після війни повернувся у рідне село і його знову було обрано головою сільської ради.

Родини діда і батька (за даними погосподарської книги за 1947 р.) жили в одній хаті, спільно вели господарство, мали 6,6 га землі, реманент, 2-є коней, корову.

Хата Пашка Олександра Максимовича

Прадід по материнській лінії Хома, був заможним господарем. На річці Стир в той час стояло три млини, так от власником одного з них був прадід Хома.

Дід і баба по материнській лінії Федінчик Павло Тимофійович та Федінчик Оксана Хомівна були селянами, працювали на землі, вели господарство.

Мали коня, корову, воза, реманент та 85 соток землі.

Мати Пашко (Федінчик) Ганна Павлівна була неграмотна, працювала у колгоспі.

Лихоліття війни 1941 року не оминуло Ганну Павлівну. Нам відомо, що на цих землях діяли як повстанці так і червоні партизани. Одного разу приходили в село повстанці, зайшли повечеряти і пішли. Через деякий час зайшли «стрибки», так тут називали червоних партизанів, арештували її і повезли в Нову Рафалівку. Тримали в бараку, водили на допит, розпитували про повстанців. Хтось із в'язнів сусіднього бараку підказав не признаватися. 2 рази імітували що ведуть на розстріл, але Ганна трималася мужньо і нічого не сказала. Не добившись від неї ніякої інформації мусили відпустити.

Василь Олександрович на даний час пенсіонер, але не сидить без діла, займається дачним господарством. Має 2-х синів, 5 онуків, 2 правнуків. Він зберігає пам'ять про свій рід, історія якого тісно переплелася з історією рідного села, а тепер міста ВАРАШ.

*Мати Пашко Ганна Павлівна
(у першому ряду зліва) з подругами
біля будинку польської гміни
в с. Рафалівка*

О. Федорчук,
*начальник архівного відділу виконавчого комітету
Вараської міської ради*

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ с. ВОВЧЕЦЬК МАНЕВИЦЬКОГО Р-НУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛ. У ПЕРІОД II-Ї СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Вже минуло більш як сім десятків років від часів другої світової війни, але і досі є багато недосліджених, або спотворених радянськими ідеологами сторінок національно-визвольного руху на території України, зокрема на Поліссі. Народився і виріс я у мальовничому селі Вовчецьк на Маневиччині. Ще у дитинстві я чув розповіді про події тих страшних часів, які зовсім не співпадали з тим, що було написано у радянському шкільному підручнику історії. Деякі односельчани із захопленням розповідали про сотню «Стріли» (розуміється не публічно), яка кілька місяців діяла і у лісах між Вовчецьком та Маневичами, інші – називали її бандою, а більшість – не дозволяли собі розмовляти на цю тему. Але чомусь дитяче серце сприймало позитивно розповіді перших, і образ славного земляка, сотника Кирила Максимчука (псевдо «Стріла») та його вояків викликав гордість і повагу. Напевно, спрацьовував генетичний код українця-націоналіста, адже, як я довідався згодом, і моя родина була учасником національно-визвольних змагань часів другої світової війни. Мій дідусь, Міцюк Влас Вікторович та його рідний брат, Міцюк Антон Вікторович воювали в складі сотні «Стріли». Вся родина Міцюків була вивезена в різні куточки Сибіру. Повернутися на Україну вдалося тільки бабусі Катерині із моїм, на той час неповнолітнім батьком. Саме тому, ця тема мені є дуже близькою, і я вирішив дослідити події тих часів на теренах Вовчецька та сусідніх населених пунктів.

Звістка про формування Повстанської армії швидко поширювалася Поліським краєм і молодий хлопець із Вовчецька Кирило Максимчук, не вагаючись і хвилини, вступив до її лав. За свою вдачу та особистісні якості отримав псевдо «Стріла» і став одним із кращих вояків загону «Котловина». Саме тому, «Стріла» та «Бурлака» (хлопець із сусіднього села Лісово) отримали нелегке завдання: влаштуватися у поліцію селища Колки та вивести тамтешніх поліціантів у ліси до повстанців. З цим завданням вони справилися успішно і «Стріла» став командиром окремої ново-сформованої боївки, яка згодом (згідно наказу по загону «Котловина» 26 листопада 1943 року) стала регулярним

підрозділом УПА під назвою «Стріла». Згодом сотня «Стріли» разом із сотнями «Кантового», «Мухи» та «Ольхи» були об'єднані в загін «Прилуцький», військового округу «Турів», Генерального військового округу «УПА-Північ».

Весною 1944 року сотня «Стріли» базувалася у Маневицьких лісах поблизу села Вовчецьк. Багато односельчан та хлопців із сусідніх сіл приєдналися до хороброго сотника «Стріли». В цей час чисельність загону сягала до трьохсот вояків. Сотня «Стріли» стала одним із найбоекватніших підрозділів УПА. Сотню «Стріли», досить добре обмундировану і озброєну, яка діяла на території Колківської республіки, згадує у своїх спогадах шеф господарчого відділу Головного Командування УПА-Північ Євген Татура (псевдо «Омелько»). Командир одного із радянських партизанських з'єднань О. Сабуров у радіограмі до УШПР від 14 лютого 1944 р. серед імен командирів бандерівських загонів, які діяли між рікою Стир та залізничними лініями Ковель-Рафалівка і Ковель-Рожище, згадував і «Стрілу», який за його словами, становив найбільшу небезпеку.

Враховуючи суттєву перевагу фронтових відділів та відділів з охорони тилу Червоної Армії у чисельності, рівні бойової підготовки, озброєнні та важкій техніці, сотня «Стріли» уникала великих боїв, обмежуючись дрібними сутичками, засадами, рейдами. Але її дії були настільки успішними та так дошкуляли советам, що в червні 1944 року було організовано цілу спецоперацію проти загону. Окрім підрозділів НКВД були задіяні регулярні військові частини із тяжким озброєнням та один військовий літак. Два дні тривав запеклий нерівний бій у лісах під Вовчецьком. Повстанці несли значні втрати, але вийти із оточення їм не вдалося. Тоді, щоб зберегти бодай частину загону, «Стріла» віддав наказ вибиратися із оточення поодиночці. Ось відомості із протоколу допиту одного із затриманих вояків сотні «Стріли»: «В июне 1944 года наша банда ОУН «Стрела» (так в оригиналі – від авт..) была окружена в Волчецком лесу воинскими подразделениями и советскими партизанами. Командир «Стрела» – Максимчук Кирилл Семенович на протяжении двух дней водил нас по лесам и пытался вывести нас из окружения. На второй день, видя безвыходное положение, он разрешил нам разойтись и скрываться по одному».

Не маючи можливості вийти із оточення, деякі вояки повернулися до своїх домівок. Односельчани їх не видали, тому що дехто широко співчував та підтримував повстанців, інші – можливо і видали б, але не знаючи як далі складуться обставини, боялися розправи, адже сотня «Стріли» зажила великої слави. Частина вояків, які повернулися по домівках, відразу ж потрапили під радянську мобілізацію та опинилися в Башкирії у 28-му запасному стрілковому полку 12-ої запасної дивізії. Там же опинилися мій дідусь Влас та його брат Антон. Але зрадники знайшлися: хтось із односельчан, невдовзі, доніс на повстанців, яких бачили у селі. Вісьмох вовчеських повстанців із 28-го запасного стрілкового полку арештував відділ контррозвідки «Смерш». Всіх їх було засуджено: Міцюка Власа Вікторовича, 1920 року народження, і Колбуна Гната Тимофійовича, 1922 р.н. – до розстрілу, який потім було замінено 20-літньою каторгою, Кравця Мирона Федоровича, 1912 р. н., Міцюка Антона Вікторовича, 1909 р.н. і Панасюка Дмитра Філімоновича, 1905 р.н. – на 20 років каторги, Колбуна Олексія Яковича, 1910 р.н., Максимчука Дмитра Сергійовича, 1923 р.н. і Максимчука Олександра Сергійовича, 1908 р.н. – на 15 років каторги.

Щонайменше кілька десятків моїх односельчан із зброєю в руках виборювали незалежність України, воюючи проти німецьких та радянських загарбників. Ось ще імена тих, про кого відомо достеменно: Максимчук Яків Гарасимович; Максимчук Артем (по-батькові невідомо); Максимчук Мойсей Іванович; Колбун Олександр Кузьмич; Колбун Антон Леонтійович; Козюк Семен Пилипович; Козюк Панас Гордійович; Савицький Кузьма Тимофійович; Ковальчук Олександр Гордійович; та інші, інформація про яких мені поки що невідома, або на стадії підтвердження.

Підрозділ «Стріли», хоч і зазнав великих втрат під Вовчеськом, але продовжував існувати далі і зумів відновити свою боєздатність. Архівні дані свідчать про активну діяльність сотні в кінці 1944 – на початку 1945 рр. на території сучасної Рівненщини. 17 лютого 1945 р. у бою поблизу Дерті був тяжко поранений сам сотник «Стріла». Про подальшу його долю відомостей не має.

У 2007 році очевидці показали могилу поблизу урочища Гурби, де у квітні 1944 року відбувся найбільший бій між

радянськими військами та загонами УПА. За їхніми словами там був похований повстанець на псевдо «Стріла». Багато хто схиляється до думки, що це і є славнозвісний сотник «Стріла». Але, чи насправді це так – невідомо. У бою під Гурбами сотник не міг загинути, адже бій під Вовчецьком відбувся у червні 1944 року, а також є достовірні дані про «Стрілу» та діяльність його сотні у 1945 році. Але, можливо, це поховання не відноситься до Гурбенського бою, а є набагато пізнішим? На даний час є ще безліч запитань, на які потрібно знайти відповіді. Моє дослідження перебуває на початковому етапі: збираються дані з різних джерел, архівів, свідчення очевидців. Все це необхідно буде детально вивчити, проаналізувати та систематизувати. Ми, українці, маємо право знати свою історію та своїх Героїв!

Слава Україні!!! Героям Слава!!!

В. Міцюк,
вчитель історії

ПОЛЬСЬКА ОСВІТА НА ВОЛИНІ ТА ПОЛІССІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

За умовами Ризького мирного договору більша частина Волині увійшла до складу відродженої Польської держави – Другої Речі Посполитої. Згідно з переписом населення 1921 р., загальна кількість населення на Волині складала 1 578 тис. чол., серед них українців – 1 087 тис. чол., поляків – 266 тис. чол., росіян – 10 тис. чол., німців – 25 тис. чол., чехів – 25 тис. чол., євреїв – 166 тис. чол. [1, с. 184].

Польський уряд недаремно переймався чисельним переважанням непольського населення в краї, адже від цього безпосередньо залежали внутрішня безпека і стабільність східних теренів. Держава спрямувала чималі зусилля на колонізацію місцевого населення, намагаючись через систему освіти реалізувати політику національної асиміляції, навіть усупереч узятим на себе міжнародним зобов'язанням щодо ставлення до національних меншин [5, с. 222].

Одним із головних напрямків державної політики в міжвоєнний період на Волині постало питання розбудови польського шкільництва, якому відводилась важлива роль у піднесенні освітньо-культурного рівня польського суспільства [4, с. 182]. В травні 1922 р. в Луцьку було створено Кураторіум (управління) Волинського шкільного округу (невдовзі його було перенесено до Рівного). В його підпорядкування перейшло 658 наявних на той час на Волині шкіл, із них у 395 навчання велося польською мовою, у 233 – українською. Одним із перших розпоряджень куратора Волинського шкільного округу став циркуляр, згідно з яким усі без винятку вчителі упродовж двох місяців мали одержати польське громадянство. Інакше із 1 липня 1922 р. їм загрозувало усунення із займаних посад [3, с. 3].

Ще більші зміни в освіті Волинського воєводства, спрямовані на ущемлення прав українців, сталися після впровадження закону про шкільництво, відомого як «закон Грабського». Цей закон, ухвалений Сеймом 31 липня 1924 р., визначив, що основним типом державної школи, на змішаних за національним складом населення територіях, визначалась єдина польська школа. Цей закон був скерований, насамперед, проти українців, які, як

вважалося, могли становити загрозу безпеці й цілісності Польщі. Згідно закону двомовним школам мала надаватись фінансова допомога та підтримка від Польської держави. Але фактично утримували ці школи українські громади, які на мали на те достатньої змоги, тому в системі навчальних закладів на Волині в міжвоєнний період виразно переважали польськомовні школи. Так, у 1927-28 рр. із 1185 початкових шкіл, які діяли на території Волинського воєводства, – 723 були з польською мовою викладання. Ще 417 мали статус двомовних (утраквістичних). Загалом, понад 90% початкових шкіл Волинського шкільного округу навчання проводилося польською мовою. Аналогічною була ситуація й у сфері середнього шкільництва. Станом на 1931 р. із 23 середніх навчальних закладів Волині у 15-ти навчання проводилося польською мовою [4, с. 200].

А вже в березні 1932 р. після проведення шкільної реформи та після виходу Закону про освіту, який був спрямований на ліквідацію шкільництва національних меншин, пропонувалось освітню політику спрямувати таким чином, щоб вона сприяла швидкій асиміляції непольського населення та ґрунтувалася на переконанні, що єдиною офіційною мовою є лише польська мова, єдиною державною школою – лише школа з польською мовою викладання. Як зазначив польський публіцист Ян Корнецький: «...не може бути кількох окремих шкільних систем: польської, єврейської, русинської (української).... Державне шкільництво в Польській державі може бути лише одне: польське [4, с. 200].

Переважає більшість польськомовних початкових шкіл на Волині перебували на повному фінансовому утриманні держави (оренда приміщень, забезпечення шкільним приладдям, виплата зарплатні учителям). У кожній місцевості, де кількість дітей у віці від семи до 14 років, становила щонайменше 40 чол., гміна зобов'язана була відкрити початкову школу. На Волині та Поліссі, в основному, переважали одно-двокласні малокомплектні школи. Так, якщо число дітей шкільного віку не перевищувало 60, то школа мала бути однокласна, при кількості від 61 до 100 осіб – двокласна і т.д. Кількість учителів у школі визначали за співвідношенням: один учитель на один клас, тобто однокласна школа могла мати в штаті одного, двокласна – двох учителів і т. д. [4, с. 171-174].

Середнє державне шкільництво національних меншин на Волині фактично перестало існувати, т. як шкільна реформа 1932 р. торкнулася й системи середнього шкільництва. Відтепер замість восьмирічної гімназії запроваджувалася шестирічна середня загальноосвітня школа, що складалася з чотирирічної гімназії та дворічного ліцею, між якими були серйозні випускні іспити («матура»). Програма гімназії опиралася на програму загальноосвітньої початкової школи II ступеня, тобто на 5-6-класну школу. Отож до гімназії можна було вступити після шести класів загальноосвітньої школи, а це значно обмежило доступ сільської молоді до середньої і вищої освіти [4, с.179-180].

Щороку для підвищення кваліфікації вчительських кадрів початкових шкіл у Луцьку організовувались курси, де вчителі знайомилися з новою навчальною, методичною літературою, обмінювалися досвідом також організовувались щорічні з'їзди вчителів для аналізу шкільних, освітніх та культурних справ [2, с. 29].

Волинь була аграрним регіоном, де провідну роль відігравало сільське господарство, не зважаючи на низький рівень агрокультури, де переважали застарілі методи обробітку землі. На селі гостро постала проблема фахових кадрів, тому одним із актуальних завдань, які ставила перед собою воєводська адміністрація, стало поширення підготовки фахівців серед сільського населення. У 20-30 рр. на території воєводства державні сільськогосподарські навчальні заклади діяли в с. Тростянці Луцького повіту, Шубкові Рівненського повіту (державна рільничо-хмелярська школа), Доротичах Сарненського повіту (державна школа рільничого навчання ім. проф. Юзефа Мікуловського-Понятовського), Адамівці Ковельського повіту (державна рільнична школа), Гориньгороді Рівненського повіту (державна школа сільських господинь) [3, с. 66].

Також в міжвоєнний період на Волині функціонували професійно-технічні державні навчальні заклади: державна школа землемірів та дорожніх техніків у Ковелі, будівельно-ремісничка (мулярська) і столярська у Кременці, механічна гімназія у Ковелі та жіноча кравецька гімназія у Луцьку [4, с. 214].

У державних професійних школах переважно навчалася незаможна молодь. Тому більшість професійно-технічних шкіл мали у своїй структурі інтернати (бурси), де учні проживали на

Майстерня слюсарської школи в Луцьку

постійній основі. Так, бурса Державної жіночої кравецької гімназії в Луцьку була розрахована на 70 осіб. Плата становила 40 злотих, діти з незаможних сімей мали пільги [4, с. 215]. Такі бурси також були збудовані в 1938 р. в Луцьку для 18, в Олиці для 15 та в Сарнах для 38 вихованців [2, с.45].

Не зважаючи на те, що переважна більшість польськомовних шкіл на Волині перебували на утриманні держави, поза шкільною освітою залишалось немало поляків. Переважно, це були діти, котрі проживали у віддалених волинських селах. У таких випадках роль фундатора польськомовних шкіл брали на себе польські громадсько-культурні організації [4, с.202].

Однією з таких організацій, котра відіграла велику роль в розвитку польського шкільництва на Волині та Поліссі була культурно-освітня організація Польська Матиця Шкільна на Волині (пол. Polska Macierz Szkolna na Wolyniu, далі – ПМШ), котра намагалась скерувати свою діяльність в трьох напрямках: організація початкових та загальноосвітніх шкіл, гімназій (у т.ч. приватних); організація професійних шкіл (пол. zawodowych), розвиток бібліотечної справи, поширюючи польську культуру

Будинок ПМШ в Луцьку

через читання лекцій, проведення публічних вистав, видавництво книг польських авторів та розвиток позашкільної освіти.

Воєводська управа ПМШ, яку очолював Тадеуш Кжижановський, розміщувалася в Луцьку. Станом на початок 1937 р. на Волині понад 5 тис. осіб були членами цієї організації або підтримували її фінансово. Серед членів ПМШ були учителі, лікарі, юристи, купці, підприємці, а також місцеве духовенство [4, с.202].

Кількість початкових шкіл, які перебували під опікою ПМШ, упродовж міжвоєнного двадцятиліття неухильно зростала: в 1931/32 рр. – 16, 1932-33 рр. – 14, в 1933/34 – 18, в 1934/35 – 20, в 1935/36 – 31, в 1936/37 – 56, в 1937/38 – 66. Це були чотирикласні школи першого рівня, де навчання зазвичай проводив один учитель. Ці школи підлягали нагляду з боку шкільних інспекторів і Волинського кураторіуму. Наведемо статистичні дані по повітах:

- Дубнівський повіт (Іванківці гміна Малін, Любомирка гміна Судобичі, Стоянівка гміна Радзивилів, Комашівка гміна Семидуби);

- Горохівський повіт (Журавець гміна Киселін, колонія Ворончин гміна Киселін, Антонівка гміна Берестечко, колонія Домброва гміна Киселін);

- Костопільський повіт (колонія Дольна Домброва гміна Деражне, Мельниково гміна Стидин Великий);

- Ковельський повіт (колонія Мірин, Рудка Міринська, Янівка, Софіянівка гміна Велицьк, Медзіків гміна Купічов, колонія Домбровиця гміна Маневичі, Старий Мосор гміна Голоби, колонія Пясечно гміна Сєдлище, Ревуцький Острів гміна Турійськ);

- Луцький повіт (Кургани, Дмитрівка, Чорні Лози, Садовські Дембіни гміна Торчин, Станіславівка, Пястово, Башлики, Гробелька гміна Олика, Катеринівка, Ольганівка гміна Рожище, Городище Польське, Познанка гміна Полонка, Миколаївка, Комарівка гміна Ківерці);

- Любомльський повіт (колонія Острови гміна Бережці, Свєрдзовські Холендри гміна Гуща);

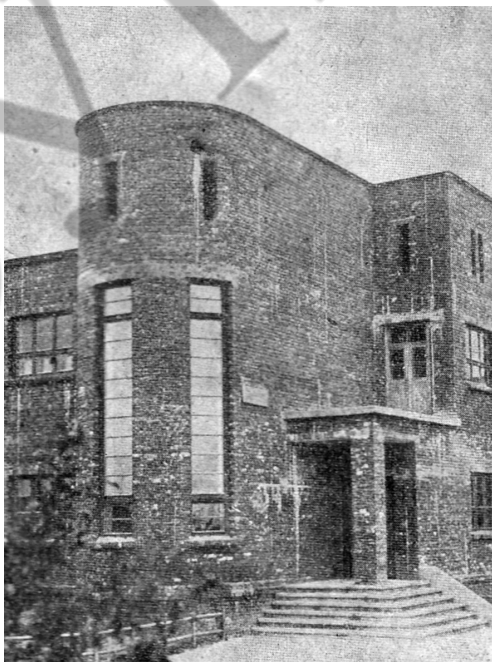
- Рівненський повіт (Понятово гміна Рівне, Рогачів гміна Клевань, Красниця гміна Тучин, Борщівка гміна Гоща);

- Сарненський повіт (Оптова гміна Бельска Воля, Перестанец, осада Томашгород гміна Клесів, Юзефівка, Гута Сопачевська гміна Рафалівка, Працуки гміна Домбровиця);

- Володимирський повіт (Янівка, Станіславівка гміна Олеськ, Заброди, Чернявка гміна Коритниця, Владиславівка гміна Мікуличі;

- Здолбунівський повіт (Баранівка гміна Сіянці) [2, с. 25-28].

Інвестиційні кошти на будівництво шкіл зазвичай спільно покривали польський уряд та Польська Матиця Шкільна. Гміна повинна була виділити або збудувати приміщення для школи, знайти помешкання для вчителя, оплатити світло та опалення. Кошти, потрібні для оплати потреб вчителя, виділяв уряд Воеводський. Потрібні квоти

*Ремісничо-промислова школа
у Володимирі*

Загальноосвітня школа, Оптова Сарненський повіт

Слюсарська школа в Сарнах, 1937 р.

переказувались на повіт чи повітову організацію Польської Матиці Шкільної, котрі брали на себе організацію відкриття та діяльності

школи, всі господарські аспекти (допомога щодо придбання шкільних підручників, мап, глобусів та ін. шкільного начиння). Вчитель в початковій школі отримував зарплатню 100 злотих щомісячно (на протязі 12 місяців) [2, с. 29].

Проаналізувавши дані ми бачимо, що переважну більшість учнів в навчальних закладах складала молодь польської національності. Серед навчальних закладів Волині з польською мовою викладання, котрими опікувалась Польська Матиця Шкільна, назвемо Луцьку державну гімназію ім. Тадеуша Костюшко. На 1921-22 н.р. поляків – 383, українців – 3, євреїв – 11, чехів – 7, німців – 1. А вже в 1935-36 рр. поляків – 365, українців – 24, євреїв – 35. [4, с. 205].

Також можна відмітити Луцьку приватну гімназію ім. Гуго Коллонтая, яка готувала фахових педагогів з місцевого населення для шкіл Волині та Полісся. Станом на 1930 р. у гімназії навчалось поляків – 113, українців – 23, євреї – 34, росіян – 26 [4, с. 206].

Також відмітимо Кременецький ліцей, котрий мав багатогалузеву структуру, яка охоплювала навчально-виховні заклади різних рівнів, починаючи із дошкільних установ та закінчуючи навчальним закладом вищого рівня – педагогіумом. Також до структури ліцею ввійшли Учительська семінарія, гімназія ім. Т. Чацького та дитячі садочки в Кременці, Смизі та Білокриниці. Щодо учнівського складу, то в 1928-29 н.р. поляків нараховувалось 731, українців – 71. Один із викладачів Кременецького ліцею писав: «...коло осіб, яке опікувалось відродженням ліцею вважали думку про допуск до ліцею українців – профанацією» [6, с. 64-65].

До структури Кременецького ліцею відносився також сільськогосподарський навчальний заклад в Білокриниці Кременецького повіту. На 1933-34 рр. поляків нараховувалось 138, українців – 16, росіян – 8, чехів – 1, німців – 2 [6, с. 66].

Наступним кроком Польської Матиці Шкільної на Волині була організація професійно-технічних шкіл (пол. *zawodowych*), з метою підготовки молодих фахівців, щоб таким чином, зміцнити польську торгівлю та ремесла [2, с.32]. Найбільш поширеними на Волині були приватні промислово-ремісничі, торгівельні та сільськогосподарські навчальні заклади. Вже в 1921-22 рр. відкрились купецькі гімназії Польської Матиці Шкільної в Луцьку (218 уч.) та Рівному (234 уч.), столярні школи в Луцьку (53 уч.) та

Острозі (51 уч.) та ремісничо-промислові школи Польської Матиці Шкільної – в Сарнах (123 уч.), Здолбунові (143 уч.), Володимирі (165 уч.) Загальна кількість учнів в професійних школах ПМШ складала 988 чол. [2, с.32-35].

Серед приватних професійно-технічних закладів відомі: механічна гімназія у Володимирі (167 уч.), механічна школа у Здолбунові (137 уч.) та Сарнах (122 уч.), кравецька жіноча гімназія у Рівному (166 уч.), а також приватні кравецькі школи у Ковелі (158 уч.), Рівному (136 уч.) та Сарнах (130 уч.) [4, с. 215].

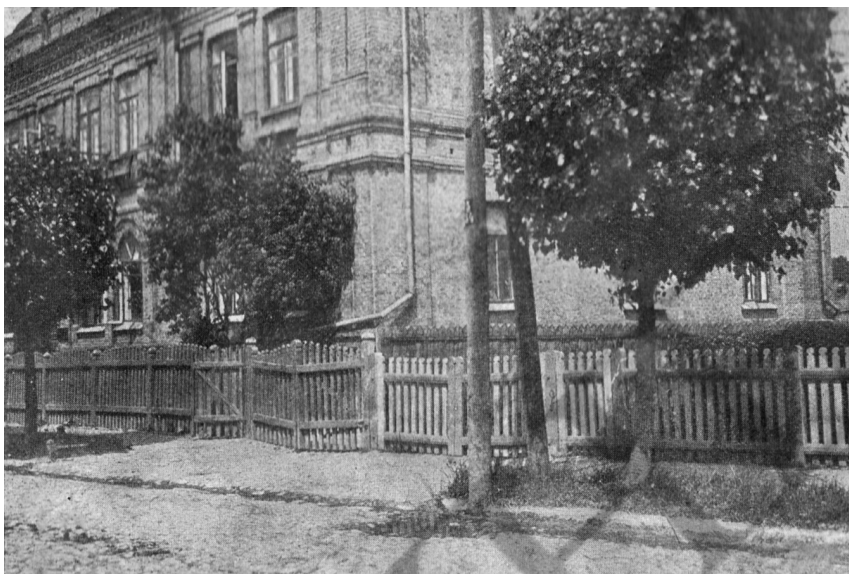
Відсоток православної молоді, котра могла здобути собі професію в цих закладах був порівняно низьким. За статистикою 1937-38 рр.:

Таблиця 1 [2, с.36]

Віросповідання учнів	Луцька кунецька гімназія	Рівненська кунецька гімназія	Луцьк реміс.-пром. школа	Острог реміс.-пром. школа	Сарни реміс.-пром. школа	Володимир реміс.-пром. школа	Здолбунів реміс.-пром. школа
Римо-католики	147	198	26	13	93	102	82
Православні	46	33	25	28	23	62	55
Інші	25	3	2	10	7	1	6

Навчання у професійних школах ПМШ відбувалося за міністерською програмою, підлягало надзору зі сторони педагогічного державного керівництва. Школи розміщалися в окремих будинках, відповідно збудованих для навчання. До професійних закладів навчання приймали хлопців та дівчат на підставі свідоцтва про отримання початкової семирічної освіти. Навчання в цих школах зазвичай тривало 3 роки. У школах вивчали як загальноосвітні, так і фахові дисципліни. Навчання усіх предметів у державних школах проводилося польською мовою [4, с. 215].

Важлива роль у системі польської освіти у міжвоєнний період приділялася позашкільному навчанню. Відсоток неграмотних серед дорослих мешканців волинського села залишався доволі високим. Окрім того, влада вважала, що долучення до системи польської освіти якнайширших верств місцевого насе-

Гімназія купецька у Рівному по вул. Пiлсудського, 13

лення сприятиме «вихованню свідомих, відповідальних і активних громадян Польської держави», пройнятих духом польського патріотизму.

Основними формами позашкільної освіти на були:

- вечірні курси для дорослих, де викладались загальноосвітні предмети, фахові дисципліни – рільництво, городництво, домашнє господарство та важливе місце відводилось годинам громадянського виховання;

- бібліотеки та пересувні бібліотеки, до структури відносилось 97 постійних бібліотек та декілька сотень пересувних бібліотек із загальною кількістю понад 100 000 томів, зокрема, в Рівному – 18 551 томів [7];

- світлиці – як культурно-освітні осередки при початкових школах, котрі мали скласти конкуренцію українським «Просвітам», влаштовували читальні, провидили освітні зібрання, читали лекції, відбувалися заняття народних хорів;

- початкові школи для дорослих для підофіцерів армії, робітників залізниці, котрі не мали повної початкової освіти;

- недільні університети для сільської молоді, де викладалась історія, громадянське виховання, рільництво [4, с. 220-223].

Список використаної літератури:

1. Kozyra W. Ziemia Wołyńska w okresie funkcjonowania administracji Zarządu cywilnego ziem wschodnich i Zarządu cywilnego ziem Wołynia i Frontu Podolskiego (1919-1921). Instytut Historii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, s. 184.

2. Polska Macierz Szkolna na Wołyniu. Wydawnictwo Wołyńskiego Zarządu Wojewódzkiego Polskiej Macierzy Szkolnej. Równe. 1938.

3. Крамар Ю. В. Шкільна освіта на Волині у міжвоєнний період (1921-1939 рр.) //

Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Серія Історичні науки, № 10, 2011. – Луцьк, 2011. – С. 72-78.
Джерело доступу: <http://esnuir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/11148/1/%D0%A8%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D1%96.pdf>

4. Крамар Ю.В. Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921-1939 рр.). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук, Луцьк. Джерело доступу: http://prima.lnu.edu.ua/files/dissertations/2015-12-29-kramar/dis_kramar.pdf

5. Руда О. Розвиток освітніх процесів у Львові (1923–1939). Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. 2015. Випуск 16. с. 221-235 <file:///C:/Users/home-1/Downloads/38-61-1-PB.pdf>

6. Крамар Ю. Кременецький лицей у структурі навчальних закладів Другої Речі Посполитої. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2016. Луцьк, с. 64-69
Джерело доступу: <http://esnuir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/11148/1/%D0%A8%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D1%96.pdf>

7. Janislawski R. Polska Macierz Szkolna na Wołyniu, 1939. Історична Волинь. Джерело доступу: http://istvolyn.info/index.php?option=com_content&view=article&id=553:roman-janislawski-qkilka-slw-orwnem-polska-macierz-szkolna-na-wozyniuq-1939&catid=34&Itemid=17

*В. Дайко,
зберігач фондів
Сарненського історико-етнографічного музею,
член спілки журналістів України*

ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» НА РІВНЕНЩИНІ: СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

Нинішній, 2017 рік, – ювілейний у житті Всеукраїнського товариства імені Т.Шевченка «Просвіта» – культурологічної організації, яка впродовж 150 років була і є для нас, українців, і національною школою, й осередком розвитку культури, і могутнім чинником формування національної свідомості та плекання національного ідеалу. «Просвіта» – це славетна сторінка історії України; у цього опроміненого жагою знань Товариства чесна і повчальна біографія.

«Просвіта» – суто українське явище, яке не витворило духовне життя жодного іншого народу; воно породжене конкретною українською суспільною процесу та служило (і служить) найкращим потребам відродження духовності, етнопедagogіки, художніх промислів, життя за народним календарем, плекання національного ідеалу.

Усвідомлення майже 100-річного шляху Рівненської обласного об'єднання ВУТ «Просвіта» – це усвідомлення складного поступу української ідеї на теренах краю. Пропонуємо і вам пройти цим шляхом. Звернувшись до цієї теми, довелось опрацювати історичні розвідки та публіцистичні матеріали перш за все її очільників: Б.Степанишина, С.Мельничука, В.Ковтунця, І.Кузьмука, а також дослідження до 25-річчя утворення і діяльності Товариства м.Рівного І.Демянюк. Узагальнюючи опрацьоване, можна виділити три періоди в діяльності Товариства на теренах краю.

Перший період: 1917-1929 роки.

На Рівненщині «Просвіта» розпочала свою діяльність у 1917 році і працювала під недремним, щоденним наглядом польської поліції. Фундаторами її стали адвокат Федір Сумневич. Сенатор Олександр Карпинський, брати Бичківські та ін.. У двадцятих роках ХХ століття на теренах краю діяли філії Рівненської «Просвіти» у Великих Межирічах, Клевані, Новосілках, Костополі, Городку, Здовбиці, Грабові, Деражному. Але події громадянської війни перешкодили нормальній роботі організації.

1922 року воєвода Волинської губернії дозволяє відновити роботу організації в місті Рівному. У листопаді цього ж року від-

булися загальні збори членів Товариства, на них були присутні 36 осіб. Із доповіддю виступив член ради Григорій Козуб, який зазначив, що відновлено роботу 15 філій «Просвіти». На цих же зборах було вирішено створити фонд «Рідної школи», куди асигнували 10 відсотків від прибутків «Просвіти», було заплановано проведення «Дня Просвіти» в повіті та в місті, відкрито фонд будівництва «Народного Просвітянського дому» в Рівному.

У своїй роботі Товариство керувалося Статутом, перший варіант якого було розроблено ще в червні 1920 року. У ньому було записано: «Товариство «Просвіта» має на меті дбати про культурно-національний розвиток українського народу у м.Рівному і гмінах (первинна адміністративна одиниця в довоєнній Польщі (місто, село, і т.ін.): Рівненській, Клеванській, Деражненській, Кустинській, Тучинській, Межирицькій, Гощанській, Людвипільській, Степанській, Березнівській, Костопільській, Бугринській, Сиденській, Здовбицькій, Дядьковицькій і Корецькій.

Це завдання товариство сягає в такий спосіб, що: гуртує мешканців свого району до просвітньої роботи; відкриває книгозбірні-читальні, книгарні, музеї, улаштовує лекції, відчити, навчально-просвітні курси, концерти, вистави, засновує співочі гурти і т.п.;

видає книжки, часописи, листки і т.п. українською мовою;

засновує школи для дорослих і дітей, курси, притулки, бурси, бюро праці й інші просвітні і добродійні заклади;

дбає про здорове фізичне виховання молодого покоління, засновуючи гімнастичні гуртки, мандрівки, взагалі робить все, що торкається до освіти і зміцнення національної свідомості українського народу і до його фізичного та економічного добробуту».

Через загострення політичної боротьби на Волині, яку спричинив військовий переворот у Польщі в 1926 році та вибори до сейму і сенату у 1928, починає зазнавати переслідувань і товариство «Просвіта». Тому вже через рік – 30 квітня 1929 року – відбулись ліквідаційні збори Рівненської «Просвіти». Проте хоча організація формально була розпущена, члени продовжували роботу підпільно, ризикуючи і своїм становищем, і волею. Вони зазнавали переслідувань, арештів, а концентраційний табір «Берега Картузька» став для багатьох останнім земним притулком.

Ті з членів Рівненської «Просвіти», хто вцілів від розправи польської поліції, були знищені енкаведистами в 1939-1941 роках. Адаже в архівах польської поліції, які потрапили до рук НКВС, були численні матеріали, де розкривалась діяльність просвітян. Членів першої Рівненської «Просвіти» (1917-1928 рр.) більшовики або розстріляли, або вивезли в Сибір, де вони й загинули.

Другий період діяльності: 1942-1943 роки.

Трагедія першої Рівненської «Просвіти» не злякала, однак, краших синів та дочок землі Волинської. У перші дні окупації Рівненщини гітлерівськими загарбниками, коли люди сподівались, що фашисти створять умови для відродження незалежної України, представники української інтелігенції почали порушувати питання про відновлення діяльності «Просвіти».

Під час німецької окупації було відновлено 22 філії Товариства: в Дубні, Корці, Гощі, Здолбунові, Острозі, Березному та по селах. Запрацювали гуртки, хори, кооперативи, клуби, читальні, видавництва. Головою «Просвіти» став професор Неофіт Кибалюк, активно підтримували її діяльність Степан Скрипник, Олена Теліга, Іван Тиктор та ін..

У жахливих умовах поневолення і винищення місцевого населення, дикого свавілля, грабунків і насильства почала відроджуватись Рівненська «Просвіта». Це стало можливим у січні 1942 року, коли рівненська газета «Волинь» надрукувала замітку, де повідомлялось, що з дозволу гебітскомісара діяльність Рівненської «Просвіти» відновлюється.

Керівництво товариства залучало до роботи «чільних» громадян і представників українських установ та організацій. Багато уваги висвітленню мети, засад, цілей, роботи «Просвіти» приділяла газета «Волинь» (начальний редактор – Улас Самчук).

У директиві, розісланій окружною «Просвітою» філіям, повідомлялось, що членом цієї організації може бути кожен українець/українка, які ведуть добропрстойне життя і мають не менше 18 літ. Діяльність Товариства повинна була поширюватись на всі верстви й вікові групи громадянства: дівчат і хлопців, жінок і чоловіків, багатих і бідних, селянство та інтелігенцію. У члени «Просвіти» передусім залучали всіх українських інтелігентів-учителів, священиків, урядовців та інших поважних громадян.

Окружна «Просвіта» рекомендувала молоді займатися громадсько-корисною роботою: будувати спортивні майданчики, садити дерева, упорядковувати будинки «Просвіти», ремонтувати дороги і мости, допомагати старшим у збиранні врожаю, опікуватися вдовами вбитих селян і т.д. Молодь мала брати участь у хорах, драмгуртках, академіях (урочистих зборах).

При «Просвіті» в липні 1942 року було організовано дорослу і дитячу бібліотеки, забезпечено видавництво дитячого журналу «Орленя», з метою посилення впливу на молоді було створено т.зв. реферат (відділ) молоді, завданням якого було виховання молодого національно свідомого, дисциплінованого, фізично й духовно загартованого, культурного покоління.

Не забули члени окружної «Просвіти» і про роботу з дітьми. Гаслом її на найближчий час було: кожному селу на Рівненщині – двомісячні дитячі літні садочки на липень-серпень.

Незважаючи на страшні умови окупації, «Просвіта» робила все від неї залежне, щоб знайомити жителів Рівного з приїжджими артистами, хоровими колективами, творами українського мистецтва, організувала різноманітні концерти, товариські вечори, святкування шевченківських днів та ін..

Отже, Рівненська окружна «Просвіта» активно діяла і в ворожому тилу.

Однак до кінця 1943 року її діяльність почала згасати.

Радянська каральна система довершила ганебну акцію нищення просвітян. Масові розстріли, концентраційні табори, в'язниці мали метою погубити український дух, стерти пам'ять про тих, хто плекав його, хто жив Україною, для кого вона була найголовнішою в житті. Фактично «Просвіта» підготувала ґрунт для створення ОУН-УПА.

Третій період: 1988 – теперішній час.

Відновлення Товариства в краї розпочалося 1988 року зі статті Євгена Шморгуна «На захист рідної мови». 27 вересня 1988 року в Палаці культури «Хімік» відбулись установчі збори Товариства шанувальників української мови і культури імені Тараса Шевченка. У роботі зборів взяли участь 80 осіб. Їх рішенням було створено товариство при ПК «Хімік», затверджено його Статут та обрано Раду у складі 19 осіб на чолі із головою

В.Червонієм та секретарем Є.Гладуноюю. Майже через місяць, 19 листопада, цього ж року партійні органи вирішили взяти ініціативу створення Товариства у свої руки і покласти подальшу її організацію на Спілку письменників. Того дня в органному залі відбулася установча конференція. Доповідач – письменник-комуніст Олександр Богачук. Присутні 290 делегатів від 74 підприємств Рівного. Було обрано Раду з 29 осіб, а головою Товариства – Святослава Мельничука.

14 жовтня 1989 року відбулася установча конференція обласного ТУМу, на якій були присутні 500 делегатів від 43 осередків. Головою правління було обрано Бориса Степанишина, професора Рівненського педагогічного інституту. Членами правління – Олексу Новака, Степана Бабія, Євгена Шморгуна, Ярослава Ткачука, Євгенію Гладунову, Василя Червонія, Ярослава Кульчинського, Василя Добридіка.

Першими заходами Товариства шанувальників були: збір інформації про співвідношення українських і російських класів у рівненських школах, груп у дитсадках, мовне оформлення реклами, оголошень, а також збір підписів за надання українській мові статусу державної.

Цього ж, 1989 року, 14 жовтня на свято Покрови Пресвятої Богородиці у Рівному відбулася Установча конференція обласного Товариства української мови, скликана з ініціативи Б.Степанишина, В.Червонія та Є.Шморгуна. На ній прибуло близько 500 делегатів від 43 осередків підприємств, установ, організацій, закладів освіти та культури з усієї області та приблизно стільки ж запрошених.

Конференція, відзначивши велику роботу Товариства української мови у справі українського національного розвитку, постановила створити обласне Товариство, в яке увійдуть усі первинні осередки і об'єднання, що існували до цього часу на Рівненщині. Головою ТУМ було обрано вченого-літературознавця, кандидата філологічних наук Бориса Степанишина, який виступив із ґрунтовною промовою.

Ренесанс організації відбувався разом із ренесансом України, і просвітяни краю започаткували проведення Свята Злуки, створили Народний просвітянський університет, який став осередком культури, відродження народних українських традицій

та свят народного календаря, відновлення постатей українських історичних та літературних діячів, безславно викреслених з скрижалів народної пам'яті радянською владою.

Незважаючи на фінансові труднощі, правління обласного об'єднання зуміло налагодити роботу в усіх напрямках просвітянської справи, насамперед дбаючи про практичне застосування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя краю, зокрема в навчальних закладах, державних установах, правоохоронних органах та в повсякденному житті.

Відродження української душі розпочинається з пісні. Перші свої кроки «Просвіта» освятила мелодіями стрілецьких, повстанських, козацьких пісень, які звучали у виконанні хору Рівненської «Просвіти» під керівництвом Ірини Міської та її доньки Олеси Міської-Шевчук. Читання лекцій у просвітянському університеті, проведення творчих зустрічей з письменниками Рівненської обласної спілки письменників України, широкомасштабне відзначення Шевченківських днів, свята української мови і писемності, української Першокниги, численні публікації в пресі та виступи на радіо з українознавчої тематики, проведення низки заходів спільно із обласною філармонією, дитячою музичною та дитячою художньою школами, колективами інституту культури і музичного училища та ін. закладів – це далеко не повний перелік діяльності «Просвіти».

«Просвіта» – це передусім люди. Вони різні, з різними життєвими настановами, з різними інтересами, різною фаховою діяльністю. Але їх об'єднує одне – справа українського поступу, яка диктує всі можливі просвітянські заходи, зустрічі, ювілеї та звичайні будні. «Просвіту» у різні роки очолювали Василь Червоний, Михайло Назарук, Святослав Мельничук, Борис Степанишин, Володимир Ковтунець, Петро Кульчинський, Любомир Гладун, Іван Кузьмюк, Микола Федоришин, Світлана Ніколіна, Іван Ветров.

В житті «Просвіти» багато дат відзначено зусиллями скромних трудівників духовного лану. Це добродійки Паша Вибач з Костопільщини, Людмила Наглюк з Рівненського р-ну, Антоніна Мельничук зі Здолбунова, Віра Вівчар з Рокитного, Світлана Сарич із Зарічного, Марія Чубай з Острога, Любов Ляшик з Володимирця, добродії Ігор Кучер з Млинова, Павло Гогой з Пляшевої, активісти Петро Кульчинський, Григорій Харчук,

Гурій Бухало, Наталя Савчук, Микола Панащук, Євгенія Гладунова, Нонна Прохоренко, Михайло Борейко, Микола Рудик, Мирослава Косарева, Марія Ігнатюк, Тетянав Грещук, Петро Невірковець, Ярослав та Ярослава Гірники, Алла Українець, Наталія Сосюк, Ірина Мізюк, Катерина Сичик з Рівного та багато інших.

З 1992 року прийнята почесна назва «Просвіта» імені Тараса Шевченка.

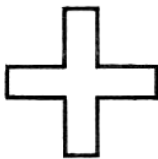
Велику увагу «Просвіта» приділяє національно-патріотичному вихованню молоді. «Просвіта» діє спільно з освітою та культурою у здійсненні цієї важливої роботи. Своїм найважливішим завданням «Просвіта» і надалі вважає захист української мови та культури, розвиток книгодрукування, піднесення духовності життя, християнської моралі, виховання молоді у національно-патріотичному дусі.

«Без «Просвіти» були б ми всі, мов ті сироти без мами», – так писав «Народний ілюстрований ювілейний календар «Просвіти» на звичайний рік 1938», – бо не майно матеріальне, але головне духовні скарби, які роздає нам «Просвіта», зроблять нас багатим і сильним народом».

*Л. Грекова,
голова Вараського осередку
Всеукраїнського товариства «Просвіта»
імені Т.Г. Шевченка*

ХРЕСТИ, ЯК ОБЕРЕГИ САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Хрест, символ вогню і сонця, поєднання символу чоловічої енергії – вогню (зображуваної у віруваннях всіх народів вертикальною площиною або вертикальним стовпом) з символом вологої жіночої енергії (зображуваної горизонтальною площиною), при якому обидва батьківські символи немов би зникають, зливаючись в один знак хреста – символ тривимірного простору, любові, дитяти. Це знак найпершої триєдності: мінус, плюс, єдність: мати, батько, дитя. Форми зображення хреста різноманітні.

GREEK

MALTESE

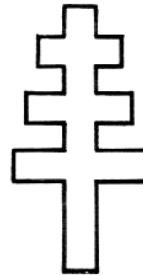
ST. ANDREWS

LATIN

PATRIARCHAL

PAPAL

Як символ вічного життя (Вічного Дерева Життя, Сушого, Христа, Христової віри і т. д.) хрест має силу відганяти всіляку нечисту силу й охороняти вірного не тільки по смерті, але й в усілякі моменти його щоденного й святкового життя: саме тому маленькі хрестики люди носять на собі як амулети, вимальовують їх на дверях хлівів, на вікнах та стінах хат. Злякавшись, люди теж кладуть на себе знак хреста, себто хрестяться, вірячи, що сам цей знак хреста має прогнати ту нечисту силу, яка той страх

викликала. Таке ж оберегове значення має й благословення хрестом. Від злих речей відхараскуються (відхрещуються) або їх «херять» (тобто малюють знак хреста, букву «хер»).

Козацькі хрести

Є куточки в Україні, де сама земля промовляє до нас голосом предків, де минуле видається дуже близьким, де жива історія Батьківщини. Серед таких куточків – музей-заповідник "Козацькі могили", розташований на острові Журавлиха, що поблизу села Пляшева Радивилівського району на Рівненщині. Саме тут у буремні роки визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького відбулася знаменита Берестецька битва.

Майже 360 літ минуло відтоді, а й донині серце кров'ю обливається, коли читаєш сторінки, на яких виписана одна з найстрашніших і найболючіших подій нашої історії. Козацьке військо було розбите не силою, не відвагою, а зрадою татар. У самий розпал бою хан завертає всі татарські полки, біжить геть з поля битви, а Хмельницького, гетьмана, надію козацьку, бере в полон. Що робити? І тоді брацлавський полковник Іван Богун задумує сміливий план: вивести регулярне козацьке військо і вдарити по поляках ззаду. Одну сторону козацького табору поляки не облягали, бо там було величезне болото. Саме через болото Богун вирішив вивести козаків. Його гатили возами, кожухами, свитами, мішками, сідлами – словом, кидали у воду все, що потрапляло під руку. Гать виросла за кілька годин, і вночі козаки почали переходити болото. Усе йшлося добре, але раптом виникла паніка. Хтось крикнув: "Полковники тікають!" Поляки здогадались, у чому річ, й увірвалися в табір. Відступ козацького війська прикривав Прилуцький полк на чолі з уродженцем нашого міста полковником Іваном Шкурат-Мельниченком. На смерть стояли козаки, даючи змогу відступити основним частинам війська. Майже всі прилуцькі козаки разом з полковником поклали свої голови під Берестечком.

Дослідження меморіальної скульптури Волині, та й власне саме кам'яних хрестів, має давню історію. Так, у 1846 році Т.Г.Шевченко отримав завдання зібрати в Київській, Волинській, Подільській губерніях різні свідчення, народні перекази, оповідання про давні могили. Шевченко, виконуючи це завдання від Археографічної комісії, побував у нашому краї.

Його приїзд був пов'язаний ще й з необхідністю замалювати Почаївську лавру. Виконуючи один з малюнків, він зобразив поряд з будівлею кам'яний хрест з розширеними раменами (лапчастий). Поява хрестів такого нетрадиційного для Волині та Поділля типу пов'язувалась місцевим населенням з Визвольною війною під керівництвом Богдана Хмельницького, й небезпідставно. Як знаємо за пізнішими дослідженнями І.К.Свешнікова, вищезгадані хрести могли бути встановлені на місці страти польськими вояками частини козаків, які знайшли притулок за стінами Почаївського монастиря після Берестецької битви. [6]

Відомий дослідник нашої минувшини Микола Костомаров, працюючи викладачем Рівненської гімназії, залишив нам опис могили з кам'яним хрестом поблизу села Верба (нині Дубенщина). За переказами, записаними ним, у цій могилі “впокоївся самий страшний гайдамака”.

Напередодні Першої світової війни Е.І.Франковський провів вивчення надмогильних пам'яток Волині та Полісся. Так, у

с. Рокитне (нині райцентр Рівненської області) ним було досліджено кам'яні хрести, форми яких лише частково відповідали символу християнської віри [2].

*Хрест
в урочищі Монастирищина
в с. Острів
Радивилівського району.*

Добре відомими та дослідженими є хрести на “Козацьких могилах” поблизу Берестечка – на острові Монастирщина та острові Журавлиха (нині Радивилівський район). Їх дослідження було розпочато ще в 1910 році. Сьогодні на цьому місці збереглося лише два хрести, обидва вони простої роботи. Перший, вищий – без написів, другий – з раменами, що майже торкаються землі. На ньому збереглися написи “ІСХС” та “НКА”. У верхній частині хреста над перетином рамен знаходиться напис “ШБ”. У місці перетину рамен вирізьблено семикінцевий хрест. У 1985 році при ретельному обстеженні цього хреста було виявлено й дату – 1651 рік.

Третій хрест було перевезено до Київського історичного музею. Він має короткий напис “Здесь лежаше воїни”. Четвертий хрест з Монастирщини знаходиться під престолом Михайлівської церкви на території Національного історико-меморіального заповідника «Поле Берестецької битви».

Подібні типи хрестів знаходяться й на П'ятницькому цвинтарі у Крем'янці (Кременець). На сьогодні більшість з них є пошкодженими, що не дозволяє відтворити написи. На Дубенщині минуле лишило також чимало кам'яних хрестів, їх дослідженням свого часу займався І.К.Свешніков.

Поява більшості з цих пам'яток мною пов'язується насамперед з подіями Визвольної війни Хмельницького, з Берестецькою битвою 1651 року. При появі козацького війська по селах вибухали селянські повстання, створювались озброєні загони, які вливались до основних козацьких частин. І хоча історики ще належно не оцінили внесок у перемоги Хмельницького “черні”, саме вона й вкривала своїми тілами українські поля, виборюючи свободу.

Так, за три милі від міста Дубно 19 червня 1651 року, між селами Плоскою та Семидубами, польський загін напав на невеликий козацький табір, у якому захищали до 200 козаків. Сімдесят з них було вбито, 17 захоплено у полон. [7] Нині про цю трагічну подію нагадують хрести, розміщені на чотирьох кінцях прямокутного укріплення. Всі вони виготовлені з пісковика, мають висоту 80-90 см, написи відсутні або ж поруйновані часом. У сусідніх селах поширена легенда про те, що кожен з хрестів встановлений над тисячею загиблих козаків. Хоча цілком ймовірно, що на місці встановлення хрестів поховань і немає, бо ж у сусідніх селах, приміром с. Переросля, знаходились кладовища з подібними до вищезгаданих хрестами.

Берестецька битва мала значний вплив на подальший розвиток як історії нашого краю, так і української державності. Розпорошені селянські загони потрапляли у польські засідки. Так, висланий польським королем у Дубно М.Собеський в листі до матері від 22 липня пише, що на зворотньому шляху між Дубном та Бродами бачив пороги та переправи, заповнені тілами повстанців, а двох козаків, які знесилені вийшли з лісу, Собеський та його супутник вбили. Притулок козакам надавали дубенські хутори, розкидані серед лісу. Саме на них й осіло немало вояків Хмельницького. Проблемним у сьогоденній історичній науці є встановлення зв'язку кам'яних хрестів з перебуванням на цій території козаків. Різні дослідники по-різному ставляться до цього питання. За дослідженнями І.В.Сапожнікова традиція увічнення пам'яті померлих кам'яними надгробками склалася саме у запорізьких козаків. Дослідник припускає, що “цивільні мешканці запорозьких вольностей не ставили кам'яних хрестів через їх високу ціну ... козаки відродили традицію увіковічнення пам'яті своїх небіжчиків саме кам'яними надгробками”. [5]

Кам'яні хрести не типові для нашого краю, але так характерні для Півдня України, можливо, встановлювались на могили побратимами вояків, їх нащадками. У південних районах Рівненщини на могилах того часу, як правило, встановлювались дерев'яні надмогильні знаки (дерев'яні дубові хрести).

Відомий дослідник історії нашого краю Ю.Шумовський зазначав: “У XIV-XVII століттях використовувались кам'яні хрести двох форм – з рівними чотирикутними раменами і трикутними. Останньої форми кам'яні хрести ставились переважно на могилах шляхти та запорожців. Для православних ставили звичайні дерев'яні чотирикінцеві хрести”.

Про те, що описані поховання з кам'яними хрестами не є похованнями польської шляхти, свідчить:

- близькість до цих поховань (Мирогоща, Млинівці, Тараканів, Буща, Івання) православних церков, роки заснування яких знаходяться у межах XVII – поч. XVIII ст.;

- ці поховання знаходяться по селах, де етнічну більшість традиційно становлять українці – польська влада не займалась упорядкуванням цих поховань.

Виявлення та дослідження нових пам'яток лапідарної кам'яної архітектури нашого краю відкриє нам нові маловідомі сторінки минувшини, доповнить майже тисячолітню славу краю.

Козацький хрест на Здолбунівщині, який віднайшли пластуни

Пластуни Здовбиці відчували себе справжніми археологами. В процесі досліджень, вони віднайшли кам'яний хрест козацької доби поблизу місцевого парку! Адже у 1651 році саме біля Здовбиці знаходився штаб Богдана Хмельницького. Прямуючи на поле битви під Берестечко, козаки зіткнулись у сутичці з ватагою поляків. Деякі з героїв і віднайшли свій останній спочинок на околицях цього села. Кам'яні хрести й донині нагадують нам про незламний козацький дух. Саме тому юнаки встановили свою знахідку на меморіальному кладовищі козацьких могил, що знаходиться на території місцевої церкви.

*Хрест
в с. Немовичі
Сарненського району
Рівненської області*

Під час визвольної війни 1648-1654 років Немовичі були звільнені від польських феодалів полковником Богунном, котрий заїжджав у село з полоненою княгинею.

По дорозі на Зносичі були козацькі кургани. На кожному кургані росла велика сосна. Близько була криниченька. Повз нею біг рівчак. За свідченнями селян, він був вимитий козацькою кров'ю. Антонович В. Б. у статті «Археологическая карта Волынской губернии»[5] (Труды XI съезда в Киеве 1889 год. – М., 1901., т.1) відмічає, що в селі Немовичі є 17 курганів. З них п'ять розкопані в 1878 році варшавським студентом Батаревичем. Знайдені скелети, сліди дерев'яних трун. Знаходили й зброю.

Біля курганів була збудована капличка, яка щезла в 17-18 роках 20 ст. (записано зі слів Прохора жителя с. Немовичі).

За свідченнями Боровика Олексія Хомича (1902 року народження) насипи з курганів були розвезені пізніше, коли робили дорогу із Зносич на Сарни. Тоді ж викопували шаблі, піки, списи. До цих пір зберігся кам'яний хрест. Під ним поховані воїни цариці Катерини II, що загинули в боях з турками. Сама Катерина також проїжджала через село і відпочивала на Михнівці. На цьому місці їй було споруджено пам'ятник.

Панський маєток тягнувся повз теперішньою вулицею Хміль. Палац був двоповерховим. На першому поверсі були кімнати для слуг, пральня, службові приміщення. На другому – панські покої. Біля палацу росли величезні каштани. За палацом було озеро, заросле чагарником. Люди розчистили кущі, кошами носили землю і посеред озера зробили насип для танців. Тут, під великим каштаном, пани танцювали. Близько звідси був постерунок (управа). На дворі лежав відполірований камінь у людський зріст, на якому карали винних. Залишки від цього каменя є й досі, у дворі Абрамчук Домни Василівни, 1917 р.н.

Розглядаючи хрест в поховальному обряді на території поліських сіл Рівненщини прослідковуємо кілька архаїчних типів надгробків, меморіальних знаків з різноманітною символікою та функціями. Матеріал, для виготовлення надгробків, був різноманітний: дерево, камінь, залізо.

Найдавнішим, цікавим і багато в чому незрозумілим залишається факт поховань «у зарубах» і «хатках» на сварицевицькому кладовищі. Ці «хатки» в середині 20 століття ще стояли

на декількох похованнях. Чому саме так хоронили померлих жителів села, адже це суперечить законам православної релігії? Старожили пригадують, що через 2-3 роки після смерті людини її родичі проводили поминання, яке називали «прикладини». На могилі померлого будували багатші родичі невеличку дерев'яну хатку, а бідніші – робили лише заруби – навколо могили викладали по три з кожного боку колодки, які зв'язувалися по кутках.

Члени етнографічних експедицій з Польщі, Канади та освітніх установ України, досліджуючи культуру с.Сварицевичі, називають її унікальною. Із такою думкою легко погодитися, адже з часів поширення православ'я у цьому селі воно завжди було і залишається ще й досі єдиною релігією, яку сповідують християни. Саме тут, в цьому далекому від цивілізації куточку, в святах та обрядах відчуваєш присутність минулого, через усі обрядодійства проходить невловимий спостережливий погляд слов'ян – предків .

Дотепер на цвинтарі с. Сварицевичі на могилах поза хрестом ставлять камінь, іноді цілі валуни. Дослідники стверджують, що були такі валуни, що їх привозили дві пари волів.

Серед давніх звичаїв – обв'язування надмогильного хреста рушниками, намітками, фартухами. Такий звичай поширений на Поліссі, Поділлі. На надмогильних хрестах чоловіків вішали рушники. Жіночі хрести позначали фартухом, хусткою, наміткою, стрічкою. Стрічки розташовували на могилах неодружених дівчат. Також поховання неодружених молодих людей могли позначати вінком, спленим з квітів. Орнамент рушника слугував своєрідним розпізнавальним знаком могили рідної людини. У наші дні

серед респондентів поширене й таке тлумачення: “рушник – це убір хреста”. Узорну тканину на хресті (намітку, фартух) міняли щороку, але перший рушник висів, поки не зотлівав. На цвинтарях Полісся, у окремих селах Поділля дотепер бачимо надмогильні хрести з рушниками.

На кладовиці с. Сварицевичі

На другий день після похорону в с. Сварицевичі, що на Поліссі, родичі померлого приносять на кладовище скатертину-“настільник” і покривають нею надмогильний насип. Інформатори наголошують на тому, що скатертина повинна бути саморобною домотканою. На більшості могил саме такі старовинні домоткані “настільники” і лише на поодиноких похованнях покладені сучасні фабричні скатертини. Такий зовнішній вигляд з тимчасовими елементами надгробних знаків могила зберігає до 40-го дня після поховання або до роковин смерті.

Надгробок, як і будь-який інший символ у традиційній культурі, виконував кілька функцій: крім захисту могили від ушкоджень, він був пам'ятним знаком, який зберігав інформацію про покійного; він був помешканням душі померлого та перепону, яка перешкождала повернення покійника з “того” світу.

На території Сарненського історико – етнографічного музею біля каплиці XVIII перевезено із с. Кричильськ Сарненського району пам'ятки каменотесного виробництва XVII ст. Багатша родина замовляла каменотесу такий хрест і робили на ньому насічку хреста. Бідніші родини на могилу ложили просто камінь, на якому іноді також робили насічку хреста.

Біля кожного храму також ставлять хрест, як оберіг. Подорожні хрести(фігури) ставлять посеред села, а іноді на початку і в кінці села. На хресті розвішували ікони, рушники, стрічки, вінки. Вони мають магічний (сакральний) зміст.

*Хрести на
архітектурно-
етнографічно
му майданчику
Сарненського
музею*

Придорожні хрести в поліських селах

Традиція ставити придорожні хрести на Поліссі є досить давня, широко побутує вона нині, незважаючи на те, що в різний період цей звичай зазнавав утисків як від церковної, так і від світської влади.

Приміром, за радянських часів придорожні хрести, як правило, знищували. Селяни рятували їх, переховуючи в лісі, на кладовищах, встановлюючи на могилах замість надгробків.

Хрести ставлять й на місцях, які вважаються святими, бо, за народними переказами, там з'являлися святі, Божа Матір чи Ісус Христос. Так, біля с. Переходичі Рокитнівського р-ну Рівненської обл. у лісовій смузі стоять три хрести. Про їх походження місцевий житель розповів так: «З давніх-давен існує легенда, що на тому місці відпочивала Діва Марія і там втворилася криничка, але я в кого не питав, старожили, то її ніхто не бачив. І на тому місці поставили три хрести. От вони й донині зберігаються». [3]

Часто «фігури» були об'єктом зцілення. Так, у с. Морочне Зарічненського р-ну Рівненської обл. маленьку дитину, яка хворіла, притуляли до придорожного хреста і просили зцілення. Так само в с. Озеро Володимирецького р-ну ритуальні придорожні хрести у давнину виготовляли з метою захисту дітей від хвороб.

Відомо, що колись хрести ставили й для відвернення такої страшної хвороби, як холера, або інша інфекційна хвороба, вірячи, що вони перегородять шлях цій страшній епідемії до села

У багатьох селах Полісся придорожні хрести є об'єктом шанування та поклоніння й сьогодні. Так, перед сільськими хрестами зупиняються весільна й похоронна процесії, юнаки, що йдуть

до війська, намагаються зав'язати якомога вище стрічки, «щоб повернутися живим додому». За хрестами доглядають. Приміром, у с. Острівськ Зарічненського р-ну Рівненської обл. придорожні хрести «роздягають» перед Страсним тижнем і «вбирають» перед Чистим четвергом або на Вербну неділю, а в с. Луко Володимирецького р-ну на Великдень: «...і вже люди, як Паска, заходить Паска, печуть паску, люди беруть ленти і сюди сходятьца, і вже так етого хреста убирають. Поставив, щоб люди вішали і обрікаліса, щоб і діти живі були, щобі худоба жива була». [4]

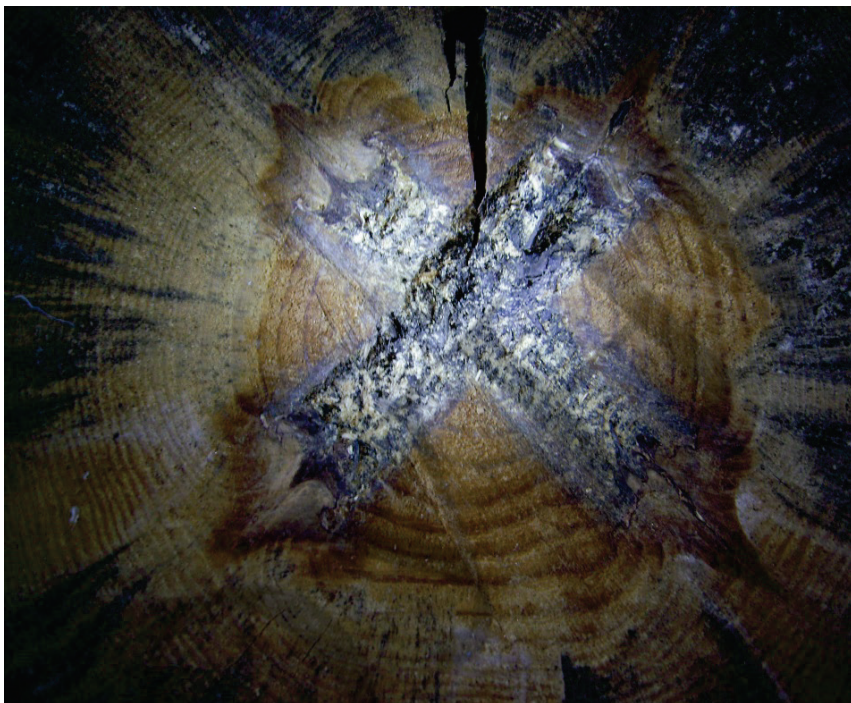
Серед придорожніх хрестів слід виокремити так звані оброчні, на які люди вішали оброки – рушники, тканину, хустки, прагнучи вирішити різні життєві кризові ситуації.

Оброчкові хрести робили в часи мору, голоду, епідемії, війни або якогось великого лиха. Потрібно було в один день зробити цей хрест. Чоловіки вранці йшли до лісу, різали дуба, обтесувати його, робили хрест. В цей же день спозранку жінки збирались в одній хаті, і ткали полотно на великий рушник. Збиралось все село і йшли на те місце, де чоловіки поставили хрест. Це одноденне полотно вішали на хрест. Його прикрашали квітами, стрічками. Вішали іконку. Священик відправляв молебень.

Цікава історія церкви с. Селище Сарненського району. Коли вона була збудована там невідомо. Не знайдено про це записів і в «Спархіальних відомостях». Тут лише знаходимо, що метричні книги зафіксовані під 1703 роком. Опис церковного майна вівся з 1806 року. В церкві була благодатна ікона Богоматері. Стара церква згоріла, але ікона залишилась непошкодженою. За переказами старожилів її хотіли вивезти в сусідні села і передати в церкву. Дванадцять пар волів намагались вивезти ікону із села і не змогли. Щось не пускало. Через деякий час ця ікона з'явилась на дереві в селі. Тому тут вирішили збудувати нову церкву.

Під час війни горіли навколишні села, але церква з іконою залишилась неушкодженою. В радянські часи, коли комуністи розбирали церкви, хотіли знищити селешанський храм. Забрали звідти ікону Богородиці, хотіли її порубати, але це їм не вдалося. Тоді її вкинули в кар'єр. Але вона знову опинилася у храмі. Ікону хотіли забрати науковці з експедиції, але селяни не віддали, бо свято вірять, що вона є їхнім найбільшим оберегом. Настоятелі церкви ховали її у вівтарі, а виносили на огляд лише храмове свято та великі церковні свята.

Постаріли дерева біля церкви і їх стали зрізати, щоб вони не впали на церкву. Зрізали сосну і на зрізі побачили хрест, як на цьому фото. Зрізи дерев тепер як реліквії знаходяться в храмі.

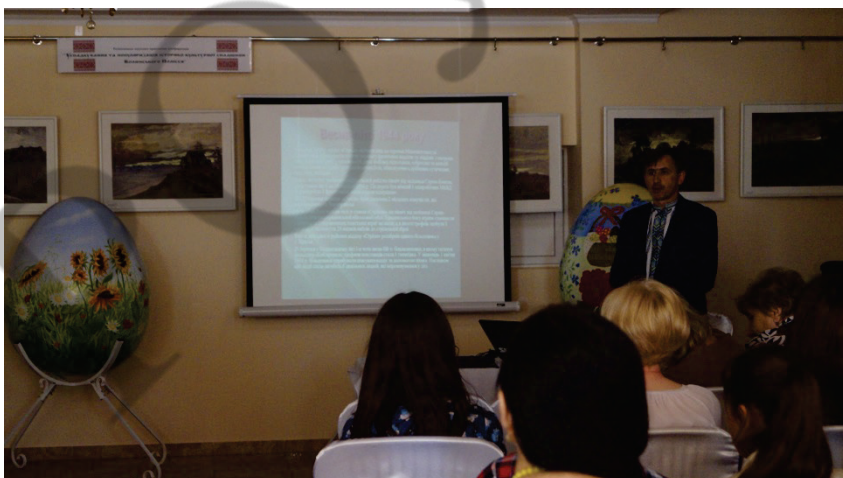
Список використаних джерел:

1. Антонович В. Б. (Труды XI съезда в Киеве 1889 год. – М., 1901., т.1).
2. Булашов Г. Український народ у своїх легендах, поглядах та віруваннях. – К., 1990, с. 134-135).
3. зап. І. Ігнатенко у с.Переходичі Рокитнівського р-ну Рівненської обл.
4. зап. О. Нагорнюк у с.Острівськ Заріченського р-ну Рівненської обл.
5. Сапожніков І. Кам'яні хрести Степової України. – Одеса, 1997.
6. Свешніков І. Битва під Берестечком. – Львів, 1993; с. 125.
7. Свешніков І. Битва під Берестечком. – Львів, 1993; с. 1404. 4.

Р. Тишкевич,
заслужений працівник культури України, директор
Сарненського історико-етнографічного музею

Уперше завітав на науково-практичну конференцію у м.Вараш директор музею лісу Костопільського лігоспу Петро Івашенюта, щоб розповісти присутнім про експозиції музею та запросити на екскурсії з метою кращого пізнання природи рідного краю

Віктор Міцюк про дослідження історичних подій у с.Вовчецьк Маневицького району Волинської області, на прикладі своєї родини, у якій багато учасників УПА

Володимир Собчук, вчений секретар Кременецько-Почаївського державного заповідника, доцент кафедри суспільних дисциплін Кременецької гуманітарної академії, кандидат історичних наук зробив пізнавальний екскурс у багатющу історію м.Кременець та поінформував про останні наукові видання – збірники матеріалів конференцій, що проходили у заповіднику

Вікторія Дашко, член спілки журналістів України

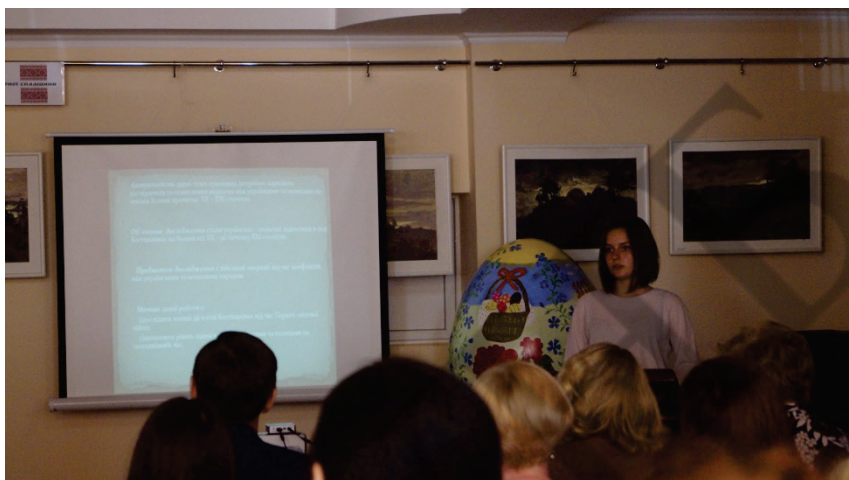

Екскурсія до краєзнавчого музею Вараської ЗОШ №5, "Мій край – моя історія жива", яку підготували юні краєзнавці під керівництвом вчительки історії Галини Зданько. Візит до шкільного музею залишив найкращі враження: велика кількість експонатів, чудово оформлені інформаційні стенди, жива і багата мова юних екскурсоводів. Тут справді хочуть знати і берегти історію рідного краю та роблять усе для цього

Людмила Верешко, депутат Вараської міської ради вітає учасників конференції

Під час конференції. Картини Георгія Косміаді

Наукове видання

**УСПАДКУВАННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАДБАННЯ
ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ**

Матеріали науково-практичної конференції

Відділ культури виконавчого комітету
Кузнецовської міської ради.
м-н Перемоги, 23, м. Кузнецовськ Рівненської області.

Упорядкування

Л.Сніжко

Технічний редактор

В.Власюк

Фото на обкладинці

С. Максимчука

Підписано до друку 18.10.2017 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсет.

Гарнітура «Times». Друк офсет. Ум. друк. арк. 3,14.

Наклад 100 пр. Зам. 71.

Видавництво «Волинські обереги».

33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97;

e-mail: oberegi@mail15.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 270 від 07.12.2000 р.

Надруковано в друкарні видавництва «Волинські обереги».